

Parempi myöhään ...
eli havaintoja
venäläis-suomalaisesta
sanakirjasta

Suomalais-venäläinen sanakirja. Tekijät: IGOR VAHROS ja ANTTI SCHERBAKOFF. Toimittajat: V. OLLIKAINEN ja I. SALO. Neuvostoliiton tiedeakatemian Karjalan filiaalinen kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti — Suomalaisen kirjallisuuden Seura — Neuvostoliittoinstituutti. Kustannusliike »Russkij jazyk», Moskova 1975. 816 s.

Igor Vahroksen ja Antti Scherbakoffin Suomalais-venäläinen sanakirja (SVS), jossa on noin 82 000 hakusanaa, ilmestyi jo vuonna 1975. Tämän tapahtuman merkitystä opiskelijoille, kääntäjille ja muille venäjän kielen käyttäjille voi tuskin yliarvioida. Nykyisen opiskelijapolven lienee vaikeaa edes kuvitella sitä tilannetta, jossa venäjän kielen opiskelijat, kääntäjät ja tutkijat vielä kymmenen vuotta sitten työskentelivät. Tosin vuonna 1963 oli Neuvosto-Karjalassa ilmestynyt tuhatsivuinen venäläis-suomalainen sanakirja (K & O), mutta toiseen suuntaan kääntäessään törmäsi siihen surulliseen tosioon, että ainoa laaja sanakirja oli peräisin vuosisadan alusta (Ringvall—Kijanen, Hki 1902) eikä sitäkään ollut enää saatavissa. Oli tyytyminen yksikielisiin selittäviin sanakirjoihin. Varsinkin opiskelijoille tämä oli raskasta. Kääntäjät tekivät oikeaa salapoliisintyötä etsiessään vastineita erikielisistä sanakirjoista ja yksikielisistä haku-teoksista. Kun kaivattu Vahros sitten ilmestyi, se oli kuin oikotie.

Uuteen työkaluun totuttiin nopeasti, eikä keskustelua SVS:sta ole julkisuudessa näkynyt. Teoksen tuiki vaikeasta laadintavaiheesta on professori Vahros itse kirjoittanut Kanavassa 4/1976 s. 475—481 («Suomalais-venäläisen sanakirjan syntyvaiheista»). Kun muiden kielten laajoja sanakirjojamme on viime aikoina uusittu, on voitu rakentaa tuoreehkolle perustalle. Cannelinin vanhaa Suomalais-ruotsalaista sanakirjaa laajennettiin pikkuhiljaa, ja syvemmälle käyvät uudistukset tehtiin vuo-

sien 1920, 1951 ja 1969 (K. ja A. Canne-
lin—Hirvensalo—Hedlund) laitoksiin.
V. S. Alanne julkaisi v. 1956 Suomalais-
englantilaisen sanakirjan oman varhem-
man työnsä pohjalta. Tämäkin teos, jonka
kolmannesta painoksesta otetaan lisäpai-
noksia edelleen, kaipaisi jo tarkistusta.
Pekka Kataran v. 1925 ensimmäisen ker-
ran ilmestynyt Suomalais-saksalainen sa-
nakirja uudistettiin perin pohjin v. 1957.
Kymmenen vuotta siitä v. 1964 otetun
painoksen jälkeen julkaistiin Ingrid
Schellbach-Kopran perusteellisesti nyky-
aikaistama Suursanakirja, jota on toiseen
painokseen vielä täydennetty (SSS 1980).
Parinkymmenen vuoden välein tulisikin
sanakirja kuin sanakirja ajantasaistaa. Työ
vaikeutuu suhteettomasti, jos edellisen vas-
taavanlaisen sanakirjan laadinnasta pää-
see vierähtämään yli 70 vuotta niin kuin
tässä SVS:n tapauksessa.

Hyvältä sanakirjalta vaaditaan ennen
muuta johdonmukaisia toimitusperiaattei-
ta ja annettujen tietojen luotettavuutta.
Nämä vaatimukset SVS täyttää kiitettä-
västi. Kun sanakirjalta odotetaan myös
mahdollisimman suurta täydellisyyttä, on
yleissanakirjan tehtävä epäkiitollinen. Mit-
ten vältetään mielivaltaisuus johdoksien ja
yhdyssanojen valinnassa? Miten asteite-
taan tyyliopillinen skaala? Hyvin valittu
esimerkistö on hyödyllisempi kuin yksi-
tyiskohtainen merkintäaparaatti erityis-
alojen ja tyyli-ilajien osoittamiseksi. Poly-
semian tarkoituksenmukaisen kuvauksen
ohella keskeinen ongelma on yleiskielen ja
ammattikielten sanaston raja.

Sanakirjojen vertailua

Olen tarkastellut SVS:aa ensinnäkin ylei-
seltä kannalta verraten sitä samantyyppi-
siin moderneihin sanakirjoihin. Yhtenä
vertailuryhmänä ovat eräät muut pienistä
kielistä venäjään tehdyt sanakirjat, toisena
englantilais- ja saksalais-venäläiset mam-
muttisanakirjat ja kolmantena Ožegovin
selittävän sanakirjan 7. ja 13. painos. Li-
säksi olen vertailun vuoksi tarkastellut
myös mainittua venäläis-suomalaista ja
venäläis-tšekkiläistä sanakirjaa sekä Suo-

malais-ruotsalaista ja Suomalais-saksalais-
ta suursanakirjaa. Vertailllessani sanakirjo-
ja kvantitatiivilta kannalta olen kiinnittä-
nyt huomiota toisaalta itse hakusana-
aineiston laajuuteen, toisaalta hakusanois-
ta esitettyjen selitysten pituuteen. Nume-
rotiedot, joihin seuraavat kommentit
perustuvat, esitän kirjoituksen lopussa ole-
vassa liitteessä, jossa selitän myös
käyttämäni lyhenteet.

Englantilainen ja saksalainen sanakirja
sisältävät lähes kaksi kertaa niin paljon
hakusanoja kuin SVS. Kaikki muut tar-
kasteltavat venäjän sanakirjat ovat huo-
mattavasti suppeampia. Suuri ero SVS:n
hyväksi johtunee selvistä syistä; niitä ovat
muun muassa jo osin vanhentuneen sanas-
ton, eräiden murteellisuuksien ja melko
runsaan vierasperäisen sana-aineuksen mu-
kaanotto, ehkä etupäässä kuitenkin eräi-
den teollisuudenalojen, tieteen ja tekni-
ikan termistön suosinta ja suomen uudissa-
nojen suhteellisen runsas edustus. Esimer-
kiksi kaksiosaisen tšekkiläis-venäläisen sa-
nakirjan SVS:aan nähden vaatimaton ko-
ko (62 000 sanaa) selittyy osittain siitä, että
käytettävissä on tekniikan ja muiden eri-
koisalojen sanakirjoja, jolloin termistö ei
ole yleissanakirjassa tarpeen (esim. »Čes-
ko-ruský technický slovník«, toim. V. Či-
hak, Praha—Moskva 1971; noin 100 000
termiä).

Sana-artikkelien laajuuden puolesta
SVS sijoittuu vertailemieni sanakirjojen
suppeampaan päähän. Sana-artikkelien
paisuttamisesta on varmasti jouduttu luopu-
maan vastoin tekijöiden toivomustakin.
Keskimääräisesti pisimmät selitteet on un-
karilais-venäläisessä sanakirjassa. Kaikki
kolme Tšekkoslovakiassa tehtyä sanakirjaa
sijoittuvat niin ikään kärkipäähän. Niissä
hakusanoiksi on otettu vakiintunut yleis-
kielen sanasto, jonka venäjänkieliset vasti-
neet on pyritty esittämään mahdollisim-
man tarkoin. Pistokokeet eivät kuitenkaan
viittaa tämänkaltaisiin puutteisiin
SVS:ssakaan. Eräät huomioni puhuvat jo-
pa päinvastaista kieltä: esim. adjektiiville
unohtumaton Vahros antaa vastineet *ne-
zabyváemyj* ja *neizgladímyj* sekä lisäksi (mer-
kintä »ylät») *nezabvénnyj*. Esimerkkeinä

käytöstä sanaliitoissa esitetään *u. tapaaminen* = *nezabyváemaja vstréča* ja *u. ystävä* = *nezabvénnyj drug* (toivottava olisi mielestäni näyte myös *neizgladímyj*-sanana käytöstä, esim.: *u. vaikutus* t. *vaikutelma* = *neizgladímoje vpečatlenie*). Tšekkiläis-venäläisestä sanakirjasta ylätyylin *nezabvénnyj* puuttuu vastaavan sanan (*nezapomenutelnyj*) kohdalta. Vielä niukempia tiedot ovat ruotsalais-venäläisessä sanakirjassa, josta löytyy adjektiiveille *oförglömlig* (*oförglömmelig!*), *oförgätlig* pelkästään vastine *nezabyváemyj*. Ruotsalais-venäläisen sanakirjan artikkelit ovat keskimäärinkin suppeimmat kaikkien tarkasteltujen venäjän sanakirjojen artikkeleista. Verrata sopii tämän sanan käsittelyä myös unkarilais- ja saksalais-venäläisessä sanakirjassa: unk. *feledhetellen* = *nezabyváemyj*; (*személy*) *nezabvénnyj*; saks. *unvergesslich* = *nezabyváemyj*, *pámjatnyj*; *nezabvénnyj*.

SRS on sanamäärältään kahden mainitun mammuttisanakirjan luokkaa. Sen sana-artikkelit puolestaan ovat keskimäärin kaikista suppeimmat. SRS:aa paisuttaa erityisesti yhdyssanojen runsaus, samoin verbaalisubstantiivien (ns. teonnimien) erikseen mainitseminen. Juuri näiltä osin SVS:aa on voimakkaasti karsittu. Myös SSS:ssa on enemmän hakusanoja kuin SVS:ssa, mutta artikkelien sanamäärät ovat huomattavasti suppeammat. SSS:n uusinta painosta on kartutettu uudissanastolla, osin muoti-ilmausten luonteisilla puhekielen sanoilla ja slangilla. Muihin sanakirjoihin verrattuna SSS:ssa on vain vähässä määrin esim. tekniikan termejä. SSS:n uusimmassa laitoksessa (1980) on paljon suomen yleispuhe-, sanomalehti- ja virkakieleen kymmenen viime vuoden aikana vakiintunutta sanastoa, joka SVS:stä (1975) vielä puuttuu.

Vertailun vuoksi kävin läpi sattumanvaraisen katkelman SVS:sta sanasta *kriketti* sanaan *kuivettua* (s. 269—270) ja vastaavan hakusanavälin SSS:sta. Sananvalinnat poikkesivat toisistaan suuresti. SVS:ssa on näillä sivuilla johdokset mukaan lukien 229 sanaa (itsenäisiä hakusanoja 118), SSS:ssa 259 (108). Ihmetystä ei herätä sanojen lukumäärän ero — perushakusanojahan on suunnilleen yhtä monta — vaan

lähinnä näihin teoksiin kelpuutettujen johdoksien ja yhdyssanojen erilaisuus. Yhteisiä sanoja on 165, sanoja, jotka vain SVS mainitsee, yli 60, ja vain SSS:n mainitsemia yli 90. Mitä tämä yhteisten valintaperiaatteiden ainakin näennäinen puuttuminen todistaa? On selvää, että se kuvastaa suomen kielen lähes rajattomia mahdollisuuksia yhdyssananmuodostukseen. Lisäksi erot heijastanevat kielten erilaisia tarpeita aihepiirien mukaan. Nähtävästi myös käsitykset kielen keskeisestä sanastosta vaihtelevat. Kaksi yhdyssanaryhmää tässä sanastokatkelmassa erottuu selvästi. SVS:ssa on huomattavasti vähemmän *kristillis-* ja *kristi(n)-*alkuisia sanoja. Toinen ryhmä on *kruunun-*alkuiset yhdyssanat (Ruotsin vallan ajalta periytyvää historian sanastoa). Muun sanaston eroille ei yhtä helposti löydä selitystä. SVS:ssa on runsaammin *kristalli-*alkuisia sanoja, samoin *kromi-*alkuisia. Viimeksi mainittu seikka kieliin teknisen sanaston laajemmasta käsittelystä SVS:ssa. Toisaalta siitä puuttuvat SSS:n *kromata* ja *kromattu*. Vaikka SSS:n pitäisi olla kattavampi arki- ja puhekielen osalta, siitä puuttuu SVS:n *kränätä*. SVS:ssä on selitetty liitteelliset fraaseissa tärkeät *kuinkaan* ja *kuinkakin*; kumppanista ne puuttuvat.

Neologismit ja julkinen sanankäyttö

Puuttumatta paremmin nykysuomessa produktiivien johtimien käsittelyyn SVS:ssa otan muutaman esimerkin *-e* ja *-os* ~ *-ös* -verbijohdoksista, joiden merkitys on 'jonkin toiminnan tulos'. Usein kumpikin johdostyyppi on käytössä samasta vartalosta; merkitykset saattavat olla eriytyneet, esim. *tuote* ja *tuotos*, *jäte* ja *jätös* (*jätöstä* ei SVS:ssa ole). Vahroksen teoksessa on tällainen johdospari mm. *ottaa-*verbistä: *ote* ja *otos*, joiden vastineiksi annetaan *výpiska* (*výderžka*, *citáta*) ja *výborki* (pl. tilastotieteessä). *Otteesta* on monta hyvää käyttöesimerkkiä. Tilastotieteeseen *otannan* rinnalle ja sen täsmennykseksi yleistyneestä *otoksesta* voidaan huomauttaa, että sanan vastineena esiintyy nykyisin jo venäjässäkin myös yksikkömuoto *výborka*, vaikka

Ožegovissa onkin huomautus »tav. mon.» («obyčno mn.»; samoin tšekin sanakirjoissa »zprav. mn.»). Mainittakoon, että ruotsalais-venäläisessä sanakirjassa ei ole lainkaan termiä *sampel*; siitä löytyvät ainoastaan lähimerkityksiset *stickprov* (*výboročnye ispytánija*) ja *urval* (*výbrannoe, otbórnoe*).

SVS:sta puuttuvat *ote*-tyyppisistä uudisanoista mm. *suosite*, *viive* ja meillä liikkäytöstä moitittu *palaute*. Venäjän *rekomen-dácija* on sekä *suosite* (lähinnä 'neuvo') että *suositus* ('puoltava lausunto'). *Viive*-sanon voi korvata *viipymällä* tai *viivästyksellä* (SVS:ssa *viivästys* = *zadéržka, promedlénie*; liikek. *prosročka*); vastineita löytää myös *viipymisen* kohdalta (esim. *prebyvámie* 'oleskelu'). Tekniikan kielessä »viive» ei useinkaan tarkoita sen kummempaa kuin johonkin prosessiin kuluva aikaa (*vrémja, dlitel'nost'*). Tietojenkäsittelykielestä *palautteen* vastine *obrátnaja svjaž* on myös venäjässä tunkeutunut muuhunkin käyttöön. Tämän alan sanasto kehittyy rajusti, mutta SVS:ssa sitä on niukalti.

'Toiminnan tuloksen' merkityksen ohella *ote*-tyyppiset sanat ovat nykysuomessa yleisiä myös korvaamassa yhdyssanaa, jonka toinen osa on *aine*; Igor Vahroksen Kanavan-artikkelissaan luettelemat SVS:aan päässeet tuoreet uudissanat ovat juuri tätä tyyppiä (*huume, nukute, puudute, raikaste, koste*).

SVS:ssa on sellaisia lähinnä talousmaantieteen sanastoon kuuluvia mutta nyky-yhteiskunnassa jokapäiväistyneitä ilmauksia kuin *alkutuotanto* (*proizvódstvo/zagotóvka syjá*), *maankäyttö* (*zemlepól'zovanie*) ja *asemakaava* (*plan zastrójkí*). Toisaalta puuttuvat *perustuotanto* (*bázisnoe proizvódstvo*), *perustutkimus* ('teoretičeskoe izučénie osnóv [kakój-l. náuki]'), *yleiskaava* (*general'nyj plan*) ja *kuntainliitto* (*ob''edínénie óbščin*; tätä venäjännöstä on käytetty Länsi-Saksan »kuntainliitoista» — 'Gemeindeverbände'). Tämänkaltaisten yhdyssanojen poisjätö ei haittaa silloin, kun sellainen tai vastaava sanaliitto voidaan venäjässä muodostaa odotetulla tavalla (vrt. *seutukaava* = *regional'nyj plan*).

Työmarkkinasanastosta SVS:ssa on mm. *työehtosopimus*, *yleissopimus*, *työmarkki-*

nat, *palkkapolitiikka*, *palkkaneuvottelut*, *palkkakuoppa*. Esim. *virkaehtosopimus*, *virkaehtolaki* ja *tulopolitiikka* puuttuvat. On tietysti epäoikeudenmukaista tarkastella uuden sanaston esiintymistä sanakirjassa monta vuotta sen ilmestymisen jälkeen; sanastohan uudistuu taukoamatta. SVS:sta puuttuva *kielenhuolto* ei kuitenkaan ole aivan uusinta sanastoa; se alkoi yleistyä jo 1950-luvulla (ks. Terho Itkonen, Näillä näkymin s. 11). Kun sille ei venäjässä ole suoraa vastinetta (kuten ruotsin *språkvård* tai saksan *Sprachpflege*), olisi sanakirjan tarvitsijalle sitäkin tärkeämpää saada tietää, että lähin käsite venäjässä on *kul'túra réči* (kuvailtava ilmaus *zabóta o čistoté jazyká* ei ole yhtä kiinteä sanaliitto).

Liennytyks ja *eheyttäminen* ovat suhteellisen uusia nimityksiä kansainvälisessä politiikassa ja suomalaisessa yhteiskunnassa, eivätkä ne ole ehtineet SVS:aan; *liennytyksen* hän toi kieleen Terho Itkonen Helsingin turvakokouksen alla 1975 (ks. Vir. 1975 s. 230). Hakusanan *jännitys* esimerkkien joukossa mainitaan kyllä *liennytyksen* vanhempi vastine *jännityksen lieventäminen* sanaliitossa *kansainvälisen jännityksen lieventäminen* (*smjagčénie meždunaródnój naprjažennosti*). Useissa kielissä käytettävä ranskalaisperäinen *détente*-sana on käännetty venäjäksi jo ennen varsinaisen liennytykskehityksen alkamista ilmauksella *razrjádka naprjažennosti* (koska *razrjádka* — 'laukeaminen' — on tulkittavissa resultatiivisesti, se ei aina yksin riitä *liennytyksen* vastineeksi). *Eheyttämisen* osalta sopii panna merkille, että SVS:ssa on annettu verbille *eheyttää* vastine *spláčival'/splotít'*. Siitä partisiipin kautta johdettua substantiivina *spločennost'* näkee käytettävän juuri sellaisissa yhteyksissä (esim. *spločennost' kommunističeskogo divženija*), joissa suomalaisena käännöksenä sopisi sanoa *eheys* tai *yhtenäisyys*.

Jokseenkin tavallisia julkisen viestinnän ja jokapäiväisen kielenkäytön sanoja, joita ei ole SVS:ssa, ovat seuraavat: *PR*, *elinkeinorakenne* (*promyslóvaja struktúra*), *ikäjakau(tu)ma* (*distribúcija po vózrastu*), *kulutustotumus* (*potrebítel'skaja privýčka*), *kaupungistuminen* (*urbanizácija*; SVS:ssa on *urbanisaatio*, mutta jos osaa etsiä s i t ä, tietääkin venä-

jännöksen hakematta), *pakastin* (*morozilka*; *pakastamo* on *morozil'naja kamera*), *ilmansuojelu* (*ohrana vozdušnoj sredy, o. atmosfěrnogo vozduha*). PR:stä on sanottava, että SVS tuntee kyllä *suhdetoiminnan: služba obščestvennoj informácii* ('v celjah ustanovlenija tesnyh kontaktov meždu firmoj i klientami, meždu sotrudnikami firmy'), mutta sama käänös annetaan *viestinnälle* yleensä. Markkinoinnin erikoisteoksista löytyy määritelmiä mutta ei nasevaa käänöstä. Ongelma on siinä, että termillä ei venäjässä ole sitä käyttöarvoa kuin meillä.

Eri aihepiirien ja ammattikielten sanastoa

Esitän joitakin poimintoja SVS:aan otetuista tekniikan ja teollisuuden termeistä: *kaukolämmitys*, *vahtokumi* ja *-muovi*, *vaahto* ja *solubetoni*, *toleranssi* (*dopusk* löytyy tekniikan terminä myös hakusanasta *sieto*), *kylälästää*, *käämi(tys)*, *eriste*, *eristys* jne. Puunjalostusteollisuuden sanastoa SVS:ssa on runsaasti; onhan lähteenä käytetty mm. Neuvostoliitossa julkaistua suomalais-venäläistä alan sanakirjaa (N. N. Jagodkin—L. V. L'vovskij, »Finsko-russkij slovar po derevoobrabatyvajuščej i lesozagotovitel'noj promyšlennosti», Moskva 1965). Termistön käsittelyn vaikeutta kuvaa SVS:ssa maatalousterminä esitelty *välppä* (*gróhot*); samaa sanaa vesilaitostermiinä (*rešetka*) ei mainita. Jokseenkin tavallisia puuttuvia teknis-teollisia sanoja ovat mm. *koekäyttö* (*próbnij puski*), *lujitemuovi* (*stekloplást[ik]*), *painettu piiri* (*pečátnaja pláta/shéma*), *mikropiiri* (*mikrokontúr*), *ilmastus* (*aerácija*), *uimuri* (*poplavók*), *fluorointi* t. *fluoraus* (*florírovanie*), *asettelu*, *asetus* (*nastrójka, ustanóvka*), *alijännite* ja *-paine* (*ponížennoe naprajaženie, davlenie*). *Alipaine* tosin on hakusanana, mutta se on erheellisesti merkitty *alipainon* synonyymiksi (*nedostátok v vése, provés, nedovés*). Sekä *ylijännite* että *ylipaine* taas ovat mukana SVS:ssa. Käyttöesimerkkinä on *tehdä työtä ylipaineella* (*rabótat' s izlišnim naprajaženiem*) vain kuvallisessa merkityksessä; suora fyysikaalinen merkitys puuttuu (esim. *käydä ylipaineella: rabótat' pod izbytočnym/povyšennym davleniem*). *Uimurin* asemesta suomalai-

nen käyttäjä osanee etsiä vastinetta hakusanasta *koho*, missä sen käyttö myös tekniikan terminä on todettu. *Fluorointi* puolestaan voidaan muodostaa *kloorauksen* (*florírovanie*) mallin mukaisesti.

Liike-elämän alalta puuttuu *markkinoinnin* vastine taloustieteen terminä (*marketing*), jota tosin ei yleiskielessä välttämättä tunneta. *Laskutukselle* SVS antaa käänökset *výpiska, pred'javlenie ščeta* mutta ei sitä 'myynnin arvon' merkitystä, jota seuraavan esimerkin *kokonaislaskutus* tarkoittaa: »V 1971 godu obščij ob'em raščetov v perevodnyh rubljah meždu - - ».

Esittämäni huomautukset eivät yleissanakirjan kannalta ole vakavia puutteita. Ammattisanaston tarvitsija joutuu joka tapauksessa käyttämään erityissanakirjoja ja muita hakuteoksia. Ammattikielisten termien ja yleiskielen eri aihepiirien sanojen raja on häilyvä, ja leksikografisessa käytännössä rajaus horjuu. SVS:ssa on käytetty 75:tä erikoisan sanastoon viittaavaa lyhennettä. On selvää, että yleissanakirjassa kunkin erikoisan sanojen valinta määräytyy niiden »normaalikielisen» käyttöarvon perusteella eivätkä ne voi muodostaa kyseisen erityisan loogista käsitejärjestelmää, koska ne alan kannalta ovat sattumanvaraisesti valittuja. Paljon on usealle alalle yhteisiä termejä. SVS:ssa on omat lyhenteensä mm. *kutoma-*, *käsi-*työ-, *tekstiili-* ja *vaatetusalan* sanoille. Olisi tarkoituksenmukaista luoda erikoisalojen nimityksille hierarkkinen järjestelmä ja käyttää yleissanakirjassa vain »ylemmän rangin» nimityksiä. Juuri mainituista kyseeseen tulisi ehkä 'vaatetusala'. Tarkempan alamerkintään voitaisiin turvautua silloin, kun lähekkäisillä aloilla on toisistaan poikkeavaa käytäntöä, lähinnä homonymisiä termejä. Sanan kuulumista tietyn erikoisan sanastoon ei ole syytä merkitä näkyviin silloin, kun sanasta itsestään selvästi käy ilmi, mitä alaa se edustaa.

SVS:n käyttäjä on mielissään siitä, että eläinten ja kasvien tieteelliset nimet on mainittu; lajien runsaus ja erilainen esiintyminen eri maissa aiheuttavat käänöshankaluuksia.

Kysymys sinänsä on, miten tulisi esittää

kasvin- ja eläimennimien kuvallinen käyttö. Niinpä venäjän kielen *sokol* (*haukka*) vastaa folkloreen perustuvassa käytössään lähinnä suomen *kotkaa* (vrt. kuitenkin SVS:ssa *kotkankatse*, *kotkansilmä* ja *haukansilmä*: *orlínjy vzgljad*, *orlínjy glaz* ja *jastrebínyj glaz*). Militaristista asennetta kuvastavassa merkityksessä *haukka* puolestaan on käännettävä venäjään toisella vastineella (*jástreb*). Kysymys sanojen erilaisesta tunnearvosta liittyy fraasistoon.

Latinankieliset nimitykset olisivat eduksi myös anatomisten ja lääketieteellisten termien täsmäntämiseksi. Tieteellinen nimi auttaisi maallikkoa mm. senlaatuissa pulmissa, kuin ovatko *ristiselkä* (*pojásníca*; puuttuu SVS:sta) ja *lantio* (*taz*) yksi ja sama vai kaksi eri asiaa. Tieteelliset taudinnimet antaisivat myös kääntäjälle varmuutta, kun kansanomaiset nimitykset saattavat vaihdella. Venäjä tuntuu suosivan yleiskielessäkin latinalaisperäisiä nimiä; esimerkkejä ovat *umpilisäke* t. *-suoli* (*appéndiks*) ja erilaisten tulehdusten nimet: SVS:n mainitsemien (*retínít*, *meningít*, *plevrít*, *appéndícít*, *radikulít*) lisäksi myös *paksusuolen-* ja *kurkunpääntulehdus* (*kolít* ja *laringít*). *Haava*-sanan vastineista puuttuu puhekielen *poréz*; *leikkuuhaava* on käännetty vain *rézana-ja rána* (niin myös Suuressa saksalais-venäläisessä sanakirjassa (s.v. *Schnittwunde*).

Ammattinimityksistä SVS:sta puuttuvat uudehkot *ohjelmoija* (*programmíst*) ja *puvustaja*, *pukusuunnittelija* (*hudóžnik-kostjumér*). Seuraavien hakusanojen vastineet tarkkaavainen käyttäjä osaa etsiä (suluissa mainittujen) synonyymien kohdalta: *muotisuunnittelija* (*muotipiirtäjä* = *model'ér*), *kuvaaja* (*elokuvaaja* = *kino-operátor*), *käsikirjoittaja* (*skenaristi* = *scenaríst*), *keskuksenhoitaja* (*puhelunvälittäjä* = *telefonístka*). *Lastentarhanopettajan* ja *lastenhoitajan* (SVS: *vospítátel'nica*) ammattinimiin sisältyy Suomessa koulutusero. *Kapellimestarille* ei anneta tavallisinta vastinetta *dirižer* vaan *kapel'mejster*, mutta *orkesterinjohtajan* kohdalta löytyy *dirižer orkéstra* (verbiä *dirižíroval'* ei ole hakusanassa *johtaa*). *Juontajan* käännöksenä olisi venäläisen vastineen *vedúščij* rinnalla voitu antaa yleinen lainasana *konferansé*. *Konsulttisanan* (*konsul'tánt*) selityksenä pitäisi maini-

ta, että Suomessa sana tavallisesti merkitsee 'liikkeenjohdon konsulttia' eikä ole sanan *konsulentti* synonyymi. *Melsurin* käännös (*rabóčij-lesozagotovitel'* kaipaasi seurakseen puhekieleen paremmin sopivaa nimitystä (*lesorúb*). *Elokuvakoneenkäyttäjää* hakeva joutuu harhaan, jos turvautuu *koneenkäyttäjään* (*mašíníst*) yhdyssanan puuttuessa (*kinomehánik*). *Modistille* annettu käännös *modístka* on Ožegovin mukaan vanhentunut (nyk. *šljápnica*).

Vaatetussanasto vastanee hyvin SVS:n syntyäikojen tilannetta *housupukua*, *potku-* ja *sukkahousuja* myöten. SVS oli kenties ensimmäinen venäjän sanakirja, johon sukakahousujen nimitys *kolgólki* pääsi mukaan (Ožegovin 13. painoksessa se jo on). Naisten vaatetuksen suhteen olen epävarma, mutta todettakoon, että en löytänyt sanoja *fufájka*, *kombinácija* ja *lívčik* ('neulepusero', 'alushame', 'rintsikat'). *Pussilakana* on meillä ilmeisesti sen verran uusi sana, että sitä ei ole huomattu ottaa mukaan, vaikka *pododejál'nik* on vanha käsite.

Urheilusanasto on SVS:ssa mukana varsin perusteellisesti. Aina ei tosin ole selvästi osoitettu, onko tiettyä toimintaa merkitsevä ilmaus myös kyseisen urheilulajin nimi; esim. *purjehdus* on käännetty *plávanie na parusáh* ja *hožđenje pod parusámi*, mutta varsinaista urheilulajin nimitystä (*parusnýj sport*) ei ole. Palloilusanastoa on runsaasti. Sanartikkelissa *váli* on mielestäni turhankin erikoinen esimerkki urheiluslangista: »keskushyökkääjänä oli A. ja oikeassa välissä B.» = »centrálnym napadájuščim byl A., a právym — B.» Käännöksessä tulisi tietysti mainita nimenomaan *válihyökkääjä*: » — právym polusrédnim — B.» Pallopeleistä puuttuu *rugby* (*régbi*). Vasta äskettäin on meilläkin yleistynyt *squash* (*skuoš*; suomeksi puhekielessä nykyään myös *kössi*).

Koska varsinkin yhdyssanojen määrää joudutaan rajoittamaan, eivät kaikki synonyymit ole omina hakusanoinaan. Todettakoon joitakin lisätapauksia: *kasvatti-poika* on *oltopoika* (*priémnyj syn*), *liftata* löytyy hakusanasta *peukalokyyti* (*pyytää peukalokyytiä* = *golosovát'*, puhek.), *tölkín-*, *purkín/-aukaisin* (»-avaaja») löytyy *säilykerasian* kohdalta (*konsérvnyj nož*) ja samasta paikas-

ta *korkinpoistin* (*otkryválka*, puhek.). *Kyyhky-*
nen on tietenkin sama lintu kuin *pulu*, mut-
ta jälkimmäisen puuttuessa jäävät siihen
suomen kielessä liittyvät kuvalliset merki-
tykset selvittämättä.

Slangi ja alatyylit

SVS:ssa on käytetty yhdeksää lyhennettä
tyylilajien osoittamiseksi (ala-, arki-, ylä-
tyylissä; kansanomaisena, murteellinen,
vanhentunut sana tai ilmaus; karkeasti;
puhe-, runokielessä) ja lisäksi toistakym-
mentä merkintää, jotka täsmentävät sanan
tai ilmauksen emotionaalista vivahdetta ja
käyttöalaa (mm. halveksivasti, harvinais-
nen, koululaiskielessä, NL:ssa, sananlas-
ku). Kuten Igor Vahros mainitussa kirjoit-
uksessaan sanoo, alatyylin ja slangin
osuus SVS:ssa on huomattavasti mitättö-
mämpi kuin esipuheessa annetaan ymmär-
tää. Tietyn ikä-, sosiaali- tai ammattiryh-
män slangia edustavat ainoastaan eräät
koululaiskieleksi luokitellut sanat (esim.
luntata = *špargálit'*, *luntti* = *špargálka*) sekä
muutamia ilman vastaavaa merkintää jä-
tetyt sanat (*reputtaa* = *provalit'*, *srézat'*; *pän-
tätä* = *zubrit'*). Muut slangilähtöiset sanat
on merkitty arki- tai alatyylisiksi (esim.
rööki, *alat.* = *sigaréta*, *papirósa*). Sellaisetkin
vanhat slangisanat kuin *tsiikata*, *hima*, *koi-
sata* t. *koisia*, *handu*, *mesta* ja *lusia* puuttuvat.
Kundi on vain merkityksessä 'asiakas' (ark.:
kliént, *-ka*).

Slangin ja alatyylin sanastot ovat moti-
vaatioltaan perimmälti jopa vastakohtia.
Kun slangit syntyvät käyttäjiensä tarpeesta
eristäytyä ja keksiä peiteilmauksia, usein
järjettömyyksiä (*posketon*) tai lainoja muis-
ta kielistä (*handu*, *mesta*), niin alatyyliset
karkeudet perustuvat siihen, että »ruma
sana sanotaan niin kuin se on». Useissa
kielissä pidetään törkeimpinä ilmauksina
näiden tabuulojen yhdistelyä ja lähisuku-
laisten mainitsemista halventavassa yh-
teydessä (vrt. ns. »russkij mat», verbi *mate-
rit'sja*, kiroilun »korkein aste»; myös karja-
lan »emätys»).

Merkittävimpiä alatyylin kielenkäytön
eroja suomessa ja venäjässä näyttää olevan
peniksen kansanomaisten nimitysten run-

saus venäjässä; suomessa taas vulvan vas-
tineet johdoksineen tuntuvat olevan kaik-
kein suosituimpia sadatelmia. En tiedä,
johtuneeko tästä, että SVS:sta naisen suku-
puolielin löytyy sekä suomeksi että latinak-
si ja kreikaksi, miehen vain hakusanana *sii-
tin* (*plovój člen*). Painopaikasta johtuu, että
varsinaisia alatyylin nimityksiä ei mainita
kummallakaan kielellä, ja »pornotyylin»
prof. Vahros torjuu itsekin (mts. 478).
Edellä puheena olleessa SSS:ssa, jonka
täydennysosa edustanee alatyylin huippua
yleissanakirjoissamme, on mm. tavalli-
simmat yhdyntää tarkoittavat verbit *naida*,
nussia ja *panna*. SVS:aan niistä on päässyt
naida (ark. [miehestä]: *sovokuplját'sja/-it'sja*,
perespát's kem). Se on merkitty arkikieliseksi
ja toisaalta *paska* (*deírmó*) alatyyliseksi ja
kusta ('virtsa'): [*po*] *močít'sja*) kansankieli-
seksi. Tyylilajin merkintä tuntuu kovin häi-
lyvältä; jo niin suomalaisten hakusanojen
kuin venäläisten vastineidenkin valinta on
varsin mielivaltaista.

Fraseologiasta

SVS:n sana-artikkeleissa on onnistuneesti
esitetty vastineiden tyyli- ja merkitysvi-
vahteita esimerkein, joista käy selville nii-
den käyttö sanaliitoissa ja sanontatavoissa.
Joskus on hankalaa päättää, minkä haku-
sanan kohdalla tietty sanonta tulisi esittää.
SVS:ssa on esimerkkeihin saatu ujutetuksi
kieliainesta, jota sanavastineina ei voi esit-
tää. Älköön katsottako osoitukseksi pahan-
suopuudestani sitä, että sivuutan lukemat-
tomat mainiot esimerkit ja keskityn tarkas-
telemaan löytämiäni vähemmän onnistu-
neita ratkaisuja. Pitää paikkansa Vahrok-
sen toteamus, että »fraasintutkimuksen
teoria taapertaa yhä lapsentossuissa» (mts.
480). Suomen ja venäjän fraseologian sys-
temaattinen esittäminen ei ole yleissana-
kirjan tehtävä; kaivattaisiin kunnollista
fraasisanakirjaa sekä suomesta venäjään
että päinvastoin.

Kun SVS:ssa on esimerkki *vetää henkselit*
kirjoituksen yli (*perečerknút' napísannoe*), kai-
paisi myös kuvallisen merkityksen kään-
nöstä, varsinkin kun se pohjimmiltaan pe-
rustuu samaan merkityksen siirtymään

Kirjallisuutta

kuin suomessakin (*postávit' krest na čëm-libo*). *Yhdentekevä*-hakusanan kohdalta löytyvät sanonnat *eto mne bezrazlično* tai *- - vsë ravnó* ('se on minulle yhdentekevää'). Kaipaisin värikkäämpiä ilmauksia esimerkiksi sanartikkelissa *lysti* ('yks lysti') tai *tuntua* ('ei tunnu missään'). Etsin slangisanontaa *yks hailee* sanan *haalea* kohdalta, johon se mielestäni sopisi mainiosti, koska venäjässä on samaan mielikuvaan perustuva ilmaus *ni žárko ni hólodno* ('ei kuuma eikä kylmä'). Ilmaukselle *kulkea lainahöhenissä* annetaan selittävä vastine *prisváival' čužie idéi*, mutta eikö olisi paikallaan viitata Krylovin vertaukseen »voróna v pavlín ih pérjah»? *Mukista*-hakusanasta löytyy ilmaus *jos hiukankin mukiset* (*ésli tól'ko pikneš*); idiomaattisempi lienee *jos inahdatkaan*. Myös leksikaalisesti se on venäjän sanonnan tarkka vastine, joten fraasiston esittämisen kannalta olisi ollut syytä ottaa mukaan *inistä*-verbin (*piščát'*) lisäksi myös momentaanijohdos *inahtaa* (*píknuť*).

Eräissä tapauksissa odottaisi venäläisen sanonnan sananmukaisen käännöksen sijaan suomessa tutumpaa fraasia. Näin on esimerkiksi sanonnassa *panna kissa makkaran vahdiksi* (*zastávit' kotá kolbasú storóžit'*), jonka rinnalla vähintäänkin toivoisi, että *pukki kaalimaan vartijana* olisi päässyt mukaan. Samantapainen käännös on *Tähän ei hampaani pysty* (*eto mne ne op zubám*); se viittaa tilanteeseen, jossa tavallisemmin puhutaan *liian kovasta palasta* (*purtavaksi*). Verbi *laskea* merkityksessä 'ampua, laukaista' on lähinnä murteellinen, vaikka Nykysuomen sanakirjakin sen mainitsee. Näin ilmaus *laskea luoti otsaansa* (*pustít' [sebé] púlju v lob*) ei kuulune keskeiseen fraasistoon ja haiskahtaa käännöslainalta.

Loppuhuomioita

Mainitsen vielä ongelman, jota käsillä olevassa sanakirjassa on jossain määrin voitu ratkoa esimerkein. Kun tulokielessä on sana, jolla ei ole vastinetta lähtökielessä, sanakirjan käyttäjän on lähes mahdotonta löytää sitä; hänhän ei yleensä edes tiedä,

mistä sitä voisi etsiä. Esimerkiksi käy vaikkapa venäjän sana *odnofamílec*, joka tarkoittaa henkilöä, jolla on sama sukunimi kuin jollakulla toisella, siis 'sukunimikaima'. *Sukunimikaima* voidaan tietysti ottaa hakusanaksi, mutta tuskinpa kukaan, jonka pitäisi sanoa tai kääntää ajatus 'heilä oli sama sukunimi' tms., tulee etsineeksi sanakirjasta yhtään mitään, koska ilmauksen kaikki sanat ovat perussanastoa. Enintään hän voi ryhtyä selaamaan sanakirjaa siinä tapauksessa, että hänellä on aavistus tämän sanan olemassaolosta. Mutta silloin hakuteoksena tulee lähinnä kysymyksen yksikielinen tai toiseen suuntaan tehty sanakirja, josta asia tarkistetaan. Vastaavia tapauksia on lukemattomia, ja sen tähden kääntäjä ei koskaan tulekaan toimeen pelkästään yhdellä sanakirjalla. Hyvin valitun fraasiston ansiosta SVS:n käyttäjä kuitenkin selviää varsin pitkälle ilman selittävä sanakirjaa.

Sama havainto voidaan tehdä monista muistakin sanakirjoista. Prof. Terho Itkonen on minulle huomauttanut, että tarkastessaan 1950-luvulla V. S. Alanteen suomalais-englantilaisen sanakirjan käsikirjoitusta hän joutui poistamaan siitä suuren määrän hakusanoja ja fraaseja, jotka olivat turhia juuri siinä mielessä kuin »sukunimikaima» olisi ollut SVS:ssa. Tällaisista useimmille käyttäjille tarpeettomien hakusanojen tai fraasien runsaudesta Göran Karlssonin johdolla toimitetussa Isossa ruotsalais-suomalaisessa sanakirjassa on äskettäin huomauttanut Paavo Pulkkinen (Vir. 1983 s. 120).

Olen jättänyt lähes huomiotta sanakirjan muodollisen puolen, nähdäkseni luotettavasti tehdyn toimitustyön ja merkintäaparaatin. Olen myös halunnut kirjoittaa tärkeästä sanakirjasta siten, ettei kirjoitukseni olisi pelkästään kiitos sanakirjan tekijöiden uurastuksesta vaan viitoittaisi osaltaan tietä eteenpäin ja hyödyttäisi korjauksia ja täydennyksiä tehtäessä, kun tulee aika uudistaa tämä keskeinen sanakirja.

LIITE: Sanakirjojen vertailua: eräitä tunnuslukuja

	a	b	c	d	e
Česko-r	62	1265	2	85	13
Deutsch	165	1378	3	64	10
English	150	1600	3	80	
K & O	61	970	2	86	
Magyar	40	792	2	110	16
Ožegov 7	53	886	2	82	12
Ožegov 13	57	796	2	84	
Rusko-č	55	1173	2	89	
Slovensko	45	712	2	91	
Srpskohrv	54	666	2	47	
Svensk	63,5	687	2	45	6
SRS	150	1120	2	35	
SSS	98	1424	2	55	6
SFS	82	773	3	57	11

a = hakusanoja yhteensä (tuhatta), b = sivumäärä, c = palstoja sivua kohti, d = sana-artikkelin keskipituus kirjoitusmerkkeinä, e = sana-artikkelin keskipituus sanoina.

LYHENTEET:

Česko-r = *Česko-ruský slovník* 1976. Toim.

L. V. Kopeckij, J. Filipec, O. Leška. I (A—O) — II (P—Ž). Praha—Moskva.

Deutsch = *Das grosse deutsch-russische Wörterbuch* 1969. Toim. O. I. Moskalskaja. I (A—K) — 2 (L—Z). Moskau.

English = *New English-Russian dictionary* 1979. Toim. I. R. Galperin. I (A—L) — 2 (M—Z). 3. painos. Moscow.

K & O = *Venäläis-suomalainen sanakirja* 1963. Toim. M. Kuusinen—V. Ollikainen. Moskova.

Magyar = *Magyar-orosz szótár* 1974. Toim. László Gáldi. Budapest—Moszkva.

Ožegov 7 = *Slovač ruskogo jazyka* 1968. S. I. Ožegov. 7. painos. Moskva.

Ožegov 13 = *Slovač ruskogo jazyka* 1981. S. I. Ožegov. 13. painos. Moskva.

Rusko-č = *Rusko-český slovník* 1978. Toim. L. V. Kopeckij & O. Leška. I (A—O) — 2 (P—Ja). Praha—Moskva.

Slovensko = *Slovensko-ruský slovník* 1976. D. Kollár, V. Dorotjaková, M. Filkusová, E. Vasilieová. Bratislava—Moskva.

Srpskohrv = *Srpskohrvatsko-ruski rečnik* 1976. I. I. Tolstoj. 4. painos. Moskva.

Svensk = *Svensk-rysk ordbok* 1973. D. Milanova. 4. painos. Moskva.

SRS = *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja* 1980. K. & A. Cannelin, L. Hirvensalo, N. Hedlund. 3. painos. Porvoo—Helsinki—Juva.

SSS = *Suomalais-saksalainen suursanakirja* 1980. P. Katara—I. Schellbach-Kop-

ra. 2. painos. Porvoo—Helsinki—Juva.

SFS = *Suomalais-venäläinen sanakirja* 1975. I. Vahros—A. Scherbakoff. Moskova.

HANNU TOMMOLA